

Fakhr al-Dīn al-Rāzī's Taxonomy of Extraordinary Acts

Tariq Jaffer

1 Aim, Scope, and Methodology

As a Muslim intellectual who was trained to operate in both the transmitted sciences—knowledge grounded in the Quran and prophetic traditions—and the rational sciences—knowledge constructed with reasoned concepts—Fakhr al-Dīn al-Rāzī (d. 606/1210) aimed to develop a new Sunni worldview that united these two major divisions of learning in medieval Islam.¹ This tall order demanded that he reconcile the Aristotelian-Avicennian philosophical worldview with the methods of reasoning deployed by Muslim theologians (both Mu'tazili and Ash'ari) and with the many and diverse ways that authors working within these movements interpreted and expounded on the Quran and prophetic traditions. It could be argued that al-Rāzī's greatest accomplishment is that he systematized the Aristotelian-Avicennian philosophical tradition with Sunnī theology to an unequalled degree using innovative techniques and exegetical methods, and by building on principles and concepts that his predecessors al-Juwaynī (d. 478/1085) and al-Ghazālī (d. 505/1111) had established in the fifth/eleventh century.² The fruit of his theological program was a new Sunnī worldview that underscored Aristotelian-Avicennian principles and Mu'tazilī methods of "rationalistic" interpretation, but that also grounded this worldview in the authority of scripture—the Quran and prophetic traditions.³

Yet another one of al-Rāzī's fundamental aims is to organize and classify the content of the "transmitted" and "rational" sciences that was available in his intellectual milieu. Al-Rāzī's successful effort to organize and classify the components of these divisions of knowledge is conspicuous throughout his

- 1 I am grateful to Sophia Vasalou for reading this article with a critical eye and to Nicholas Heer for our conversations about miracles and other extraordinary acts in Islam.
- 2 On the process of integration or naturalization, see the narrative offered by Sabra, Appropriation and subsequent naturalization 223–243; Sabra, Science and philosophy 1–42; Wisnovsky, Nature and scope 149–191.
- 3 For further discussion, see Jaffer, *Rāzī, passim*.

347-365

Tehran 1346/1967 or 1968.

al-Rāzī, F., *Jāmi' al-ʿulūm*, UPenn LJS 404., http://dla.library.upenn.edu/dla/medren/detail.html?id=MEDREN_9957623663503681, accessed June 26, 2018.

Tribuzio, L., The Avicennian tradition and sound: A treatise on musical science from *Jāmi' al-ʿulūm* by Fakhr al-Dīn al-Rāzī, in *Eurasian Studies* 3 (2004), 265–298.

Van Ess, J., Encyclopedic activities in the Islamic world: A few questions, and no answers, in G. Endress (ed.), *Organizing knowledge: Encyclopedic activities in the pre-eighteenth century Islamic world*, Leiden 2005, 3–20.

Vesel, Z., *Les encyclopédies Persanes: Essai de typologie et de classification des sciences*, Paris 1986.

01 Ekim 2020

MADDE YAYINLANMIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Light upon light: essays in Islamic thought and history in honor of Gerhard Bowering, edit. Jamal J. Elias, Bilal Orfalı, Leiden: E. J Brill, 2020. **İSAM DN. 281829.**

CHAPTER 13

Knowledge on Display

Fakhr al-Dīn al-Rāzī's Universal Compendium

Amina M. Steinfels

Fakhr al-Dīn al-Rāzī (d. 606/1210), the great Persian theologian, philosopher, and polymath, has recently attracted a considerable amount of scholarly interest. However, despite much work on his Arabic treatises and Quran commentary, little attention has been paid to his Persian writings, foremost amongst which is his compendium of knowledge, *Jāmi' al-ʿulūm*, also known as *Kitāb-i sittīnī*. Those who have studied this work have either mined it for information on a particular topic such as music, religious sects, or mechanics,¹ or have limited themselves to an overview of its encyclopedic structure and contents.

Jāmi' al-ʿulūm has elicited starkly different evaluations from scholars of the Islamic encyclopedic tradition. Hans Biesterfeldt views it as the end of the tradition of philosophical encyclopedias and the beginning of a “fragmentation and trivialization of knowledge ... more a list than an encyclopedia” with “no internal structure.”² Ziva Vesel, on the other hand, labels it the earliest Persian example of an encyclopedia, “in the strict sense of the term,” with a clear organization of subject matters.³ “Thanks to the immense erudition of the author the plan of the Iranian medieval encyclopedia reached its highest level in [*Jāmi' al-ʿulūm*].”⁴ Gerhard Endress also describes Rāzī's *Jāmi' al-ʿulūm* as “the first important example” of a comprehensive encyclopedia—“a truly catholic, and somewhat chaotic, survey of everything for everybody.” However, Endress's description of *Jāmi' al-ʿulūm*'s inclusion of “hermeneutical and theological traditions” alongside “logical-philosophical” ones as “additive, not integrative,” and his use of terms such as “chaotic,” “sundry,” “assortment,” and “motley” to describe al-Rāzī's chosen topics, suggests that he shares some of

1 Tribuzio, *Avicennian tradition and sound* 265–298; Monnot, *Histoire des religions en Islam*, Ibn al-Kalbī et Rāzī 23–34; Monnot, *Panorama religieux de Fahr al-Dīn al-Rāzī* 263–279; Kheirandish, *Science and mithāl* 465–489.

2 Biesterfeldt, *Medieval Arabic encyclopedias of science and philosophy* 97–98.

3 Vesel, *Encyclopédies Persanes* 35.

4 Vesel, *Encyclopédies Persanes* 56.

335 - 346

01 Ekim 2020

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKUMAN

Fahreddin er-Razi
060018

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۷۹۹/۱۲
خطبه میرزا طاهر واقعه نویس در حکمت؛ خط: نستعلیق، بی کا،
تا: قرن ۱۰ [ف: ۵-۱۷۸]

● خطبه الدرس / کلام و اعتقادات / عربی

xuṭbat-ud dars

فخر رازی، محمد بن عمر، ۹۵۴۴ - ۶۰۶ قمری
faxr-e rāzī, mohammad ebn-e 'omar (1150 - 1210)

در ۳ «مسئله»، در مسائل اصول (توحید) و برخی از فروع. رازی
در پایان بخش اصول، قاعده‌ای برای استخراج کل احکام از
قرآن یاد می‌کند.

آغاز: الحمد لله الذی یستجیب لعظمته ...

۱. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۴۵۹۰/۶۵

آغاز: برابر

خط: نستعلیق، بی کا، تا: شنبه ۱۹ صفر ۷۲۳ق؛ جلد: تیماج کرم
قهوه‌ای، ۶ص (۲۹۷-۳۰۲)، ۴۱ سطر، اندازه: ۱۹×۳۲سم [ف: ۴۱-۸۳]

۲. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۵۹۹/۱۵-طباطبائی

انجام: المسئلة الثالثة انه تعالى عالم و الدليل عليه ان القادر
انما يوجد الشيء اذا قصد ... فيلزم ان يكون تلك التصورات

خط: نستعلیق متوسط، بی کا، تا: قرن ۱۳؛ کاتب در آغاز آن
می‌نویسد: «بعد از این در آن مجموعه رساله در اعتقاد کمتر از

یک ورق آن از محمد غزالی بعد از آن مشکاة الانوار ... ثم بعد
ذلک کتاب لفخر الدین الرازی سماه بخطبة الدرس. قال فيه بعد

کلام لافائدة مهمة في نقله و لنشره اولاً في علم الاصول فنقول
الموجودات اما ان يقال انها باسرها واجب الوجود لذواتها او

ممکنة الوجود ... او الواحد منها واجب لذاته و الباقي ممکن
الوجود لذاته»؛ کاغذ: فرنگی نخودی، جلد: تیماج مشکئی، ۲گ

(۹۰-۹۱)، ۱۸ سطر، اندازه: ۱۷×۲۲سم [ف: ۲۲-۳۰۳]

● خطبه در فضیلت حضرت علی (ع) / فضایل و مناقب /

فارسی

xotbe dar fazīlat-e hazrat-e 'alī

مشهد؛ ادبیات؛ شماره نسخه: ۲۵/۸ فروخ

منقول از مشارق الانوار برسی و خطبه بیان و روایاتی در فضل اهل
بیت و نامه حضرت امیر به مالک اشتر و احادیث و اشعاری در

روضه خوانی؛ خط: نسخ و نستعلیق، کا: حسین بن علی اکبر
اصفهائی، بی تا، جا: نجف اشرف؛ کاغذ الوان؛ جلد: تیماج

مشکی، اندازه: ۱۵×۲۰سم [ف: ۱۹۷]

● خطبه دیوان حکیم شافعی / ادبیات / فارسی

xotbe-ye divan-e hakīm šafā'ī

آغاز: برابر؛ انجام: فاحشترنی اللهم فی زمرة المتقين بعيدا من النار
المجهظمة برحمتك يا عزيز و يا متعال و يا ارحم الراحمين- تمت
الخطبة

خط: نستعلیق، بی کا، تا: ۱۰۷۳ق [نشریه: ۲-۹۸]

۴. تهران؛ سهسالار؛ شماره نسخه: ۱۲۱۶/۲۴

بی کا، تا: قرن ۱۲؛ کاغذ: فرنگی، جلد: تیماج سرخ مقوایی، ۱ص
(۱۱۶) [ف: ۴-۳۷۲]

۵. تهران؛ نوویخش؛ شماره نسخه: ۱۱۳/۷

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، کا: عبدالقادر، تا: ۱۲۶۳ق؛ کاغذ: ایرانی، جلد:
تیماج سرخ، ۱ص (۳۶)، ۱۹ سطر، اندازه: ۱۳×۲۰سم [ف: ۱-۱۲۷]

۶. قم؛ مروعی؛ شماره نسخه: ۱۴۹۸/۳عکسی

آغاز و انجام: برابر

خط: نسخ، بی کا، تا: ذیحجه ۱۲۸۳ق؛ مصحح، مقابله شده؛ ۴۰ص
(۴۰-۱)، ۲۲ سطر [عکسی ف: ۴-۳۹۸]

۷. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۸۶۱/۸

آغاز و انجام: برابر

خط: نسخ، بی کا، تا: ۴ ذیحجه ۱۲۸۳ق؛ به نام «دعاء القديس» یاد
گردیده؛ ۱گ (۵۹) [ف: ۳-۵۱۳]

۸. تهران؛ دائرة المعارف؛ شماره نسخه: ۴۴۸/۶-عکسی

اصل نسخه: همان نسخه بالا [عکسی ف: ۲-۱۰۹]

۹. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۹۵۴۱/۴

آغاز: برابر؛ انجام: انک انت الاعز الاکرم العزیز الکریم الروف
الرحیم رب ائتم بخیر یا کریم

در عنوان رساله آمده است: «من کلام الشیخ الرئيس علی بن سینا
حسین شرب الخمر علی سبیل المناجات»؛ خط: نستعلیق، بی کا، تا:

۱۲۸۷ق، جلد: تیماج قهوه‌ای، ۲گ (۳۳-۳۴)، ۲۱ سطر،
اندازه: ۲۲×۳۵سم [ف: ۳۰-۲۰۷]

۱۰. تهران؛ حقوق؛ شماره نسخه: ۶۲/۵-ب

خط: شکسته، بی کا، بی تا؛ ۱ص (۱۷۶پ) [ف: ۳۳۸]

● خطبه در باب نوشتن هبه / ادبیات / فارسی

xotbe dar bāb-e neveštan-e hebe

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۳۰۲۹/۱۱

خط: نسخ، بی کا، بی تا [ف: ۶-۱۹۲]

● خطبه در حکمت / فلسفه / عربی

xotbe dar hekmat

وحید قزوینی، محمد طاهر بن حسین، ۱۰۱۵ - ۱۱۱۲ قمری

vahīd-e qazvīnī, mohammad tāher ebn-e hoseyn (1607
- 1701)

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فخ)؛؛ جلد سیزدهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276251

۱۳۹۱/۲۰۱۲ جمهوری اسلامی ایران

فارسی

مؤلف لغاتی که در کلام عرب ده معنی برای آنها ذکر شده گرد آورده و با عنوان «باب، باب» در یکجا تدوین نموده است.
[هدیه العارفين ۳۰۶/۱؛ بروکلان ذیل ۱۹۰/۱]

‘oššāq-e navā = d.-e faxr-e rāzī

فخر رازی، محمد بن عمر، ۵۴۴ق - ۶۰۶ قمری
faxr-e rāzī, mohammad-e-bn-e ‘omar (1150 - 1210)

قیم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۷۵عکسی
آغاز: التي لا البان لها و اذا مات ولد الشاة حين تضعه فهي شاة
حجلد و جلدة و الجلد جمع جلده و هي هذه الشاة التي يموت
ولدها حين تضعه يقال جلدة و جلد مثل اكمة و اكم؛ انجام؛ و كل
كريم يفغر الناس فضله - سوا لديه منطق وسلوت. تم كتاب
العشرات

نسخه اصل: دانشگاه تهران ۱۳۵۵؛ خط: نسخ، کا: محمد بن احمد
بن علی القضاعی، تا: پنجشنبه ۱۳ ربیع الثانی ۷۶۰ق؛ افتادگی:
آغاز: ۶۰گگ، ۱۵ سطر [عکسی ف: ۱-۷۸]
تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۴۲۸۵-ف
نسخه اصل: همان نسخه بالا [فیلمها ف: ۳-۴۲]

مثنوی است در ۱۴۳ بیت، در بیان معانی وحدت و توحید و سر
تمثیل وحدت به نای و نوای نی و الف و نقطه و سرایت وجود
حق در عالم و ... نام یا تخلص شاعر (رازی) و نام مثنوی
(عشاق نوا) از این ابیات استفاده می شود: «روح از آن روز که از
عالم پاک xx روی آورد بدین عالم خاک / نفس و کل بود و
را نام اول xx بنگر نیک اگر نه ای احوال / روح آنگاه نهادندش
نام xx که شدش منزل ارواح مقام / بشنو از من سخن واعظ
راست xx چون بمعنی نگری روح خداست / آنکه این راز جو
رازی پوید xx همچو منصور انا الحق گوید / روح از آن نقطه
که مشتق باشد xx بحقیقت حق مطلق باشد / داند آنکو بود از
غیر جدا xx که محمد نبود غیر خدا / انت منی که محمد فرمود
xx طالبان را ره تحقیق نمود / چون درین پرده شدم محرم راز
xx ره عشاق نوا کردم ساز / آنچه قانونی دیوان قضا xx گفت در
پرده عشاق نوا».

● عشرة كاملة / گوناگون / عربی

‘ašarat-un kāmila

محقق کرکی، علی بن حسین، ۸۹۰ - ۹۴۰ قمری
mohaqqeq-e karakī, ‘alī ebn-e hoseyn (1486 - 1534)
در بیان هشت مسأله فقهی و نیز مبحثی درباره الفاظ در منطق و
بیان حدود عالم در کلام با عنوان «الكلمة».
چاپ: در جلد سوم رسائل المحقق الكرکی به تحقیق محمد
حسون با اندک تفاوتی به چاپ رسیده است.

آغاز: ای نوای دل عشاق از تو xx صد نوا ساز در آفاق از تو /
ساز دلسوز نوا مطرب مست xx همه را برده به یک نغمه ز دست

۱. تهران؛ سپهسالار؛ شماره نسخه: ۲۹۱۴/۱۷

آغاز: برابر

خط: نستعلیق، کا: حاجی اسماعیل اسفرجانی قمشای، تا: رجب
۲۳۴ق؛ ۲گگ (۳۶۸-۳۶۹پ)، ۲۵ سطر، اندازه: ۳۱/۵x۲۱سم [ف:
۶۹-۴]

۲. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۳۰۷۱/۷

آغاز: بسمله حامدا مصليا مسلما اما بعد فهذه كلمات متفرقة من
المنطق و الکالم و الفقه يستصعب؛ انجام؛ لا يلزم الحجب
المذكور و لا اجتماع التقيضين و الحمد لله رب العالمين
خط: نسخ، کا: علی بن احمد بن هلال، تا: ۹۳۶ق، جا: نجف
اشرف؛ جلد: تیماج فقهوای، ۳گگ (۱۵-۱۷پ)، ۲۳ سطر،
اندازه: ۲۲x۱۵سم [ف: ۲۷/۲-۳۲]

آغاز: برابر؛ انجام: الف از عالم توحید آمد xx صفت عارف
تجربید آمد / وحدت از میطلی واحد باش xx حرف غیر از ورق
خود تراش / سر حق را ز کجا داند مرد xx چون الف تا نشود
واحد و فرد؛ انجام: باش ایدل نفسی همدم عشق xx نکته گوش
کند از عالم فسق

خط: نسخ، کا: محمد علی، تا: ۱۳۰۱ق؛ کاغذ: فرنگی، جلد:
تیماج سبز، ۲۸ص (۴۲۱-۴۴۸)، اندازه: ۱۷x۱۱سم [ف: ۱۰-۶۱۸]
قیم؛ مرکز احیاء؛ شماره نسخه: ۱۸۳۲/۷
نسخه اصل: همان نسخه بالا [عکسی ف: ۵-۲۹۹]

● عشرة كاملة = ادلة عشرة لاثبات الواجب = اثبات

الصانع / کلام و اعتقادات / عربی

‘ašarat-un kāmila = adillat-un ‘ašara li-itbāt-il wājib =
itbāt-uš šāni‘

حسینی، قوام الشرف

hoseynī, qavām-oš-šaraf

در این رساله ده دلیل برای اثبات واجب الوجود آمده است:
نویسنده می گوید اگر این دلیل کافی بود، فان كان صواباً فهو
من الله المنان و الا فمن اللوازم الناشئة عن نقيصة الامكان. او در
این ده دلیل به روش مشائیان با فرض مقدماتی قیاساتی تشکیل

عشاق و نوا < عشاق نوا

● العشرات / لغت / عربی

al-‘ašarāt

ابن خالویه، حسین بن احمد، - ۳۷۰ قمری
ebn-e xālāvayh, hoseyn ebn-e ahmad (- 981)

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنا)؛ جلد بیست و دو؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276260

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱۰/۲۰۱۳

ebn-e daqīq 'eyd, mohammad ebn-e 'alī (1229 - 1303)

● فائده / نامه نگاری / عربی

اهداء به: قاضی مخلص الدین بهنسی
رساله مختصر اخلاقی در بیان نصیحت و موعظه و مذمت دنیا
است.

fā'eda

ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰ - ۴۲۸ قمری
ebn-e sīnā, hoseyn ebn-e 'abd-ol-lāh (981 - 1038)

نامه ماتندی است به عربی در سه سطر ناقص.

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۲۲۱۹۶

آغاز: بسمله. یا ایها الذین آمنوا ... هذه المکاتبة الی القاضی
مخلص الدین و فقه الله لقال لقبول النصیحة؛ انجام: قال له قابل
لینا لم تخلق قال و قد وقعتم فاحتالوا انتهى و الله اعلم
خط: نسخ، بی کاء، تا: قرن ۱۱؛ مجدول؛ اهدایی: رهبری،
فروردین ۱۳۷۴؛ جلد: مقوا، ۱ گک، ۲۳ سطر، اندازه: ۱۶×۲۵ سم
[اهدائی رهبر: ۶-۱۰۴]

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۴۳۸/۲۳-ف

نسخه اصل: ایاصوفیا ش ۴۸۵۳؛ بی کاء، تا: شاید اوایل قرن ۷؛
۱ گک (۱۸۹) [فیلمها ف: ۱-۴۷۳]

● فائده / - عربی

fā'eda

فخر رازی، محمد بن عمر، ۵۴۴ - ۶۰۶ قمری
faxr-e rāzī, mohammad ebn-e 'omar (1150 - 1210)

● فائده / فقه / عربی

fā'eda

شهید ثانی، زین الدین بن علی، ۹۱۱ - ۹۶۵ قمری
shāhīd-e sānī, zayn-od-dīn ebn-e 'alī (1506 - 1558)

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۵۱۳۸/۵۸

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۳۵۴/۳
آغاز: من فوائد الشهید الثانی الشیخ زین الدین علیه الرحمة و
الغفران. مسئله هل الدسوقة الظاهر علی البشرة الحاصلة من البدن
تمنع من ازالة النجاسة؛ انجام: و اذا تعسر ذلك کفی فی تطهیرها
... فی الظاهر لعدم تعقل الفرق و الله تعالی اعلم بالصواب و الیه
المرجع و المآب
خط: نستعلیق، بی کاء، تا: سلخ محرم ۹۷۶ ق؛ کاغذ: اصفهانی، جلد:
تیماج، ۳ گک (۱۱۵-پ-۱۱۷ پ)، ۱۵ سطر [ف: ۱۶-۲۶۵]

آغاز: قال الامام فخر الدین ان بنی آدم عشر الجن غیر حیوانات
البر و هولاء کلهم عشر الطیور؛ انجام: منهم فی بلاد الهندو منهم
یاجوج و ماجوج ... و بقی جزء و احدوهم المومنون فالمومنون فی
الکفار کشرة بیضاء فی جنب ثور اسود
خط: نستعلیق، بی کاء، تا: قرن ۱۱؛ ۱ گک (۱۹۱) [ف: ۱۵-۱۵۸]

● فائده / فلسفه / عربی

fā'eda

نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷ - ۶۷۲ قمری
nasīr-od-dīn-e tūsī, mohammad ebn-e mohammad
(1201 - 1274)

● فائده / فقه / عربی

fā'eda

حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۰۳۳ - ۱۱۰۴ قمری
horr-e 'āmelī, mohammad ebn-e hasan (1624 - 1693)

شیراز؛ محلاتی، صدرالدین؛ شماره نسخه: ۱۷/۱۶

بی کاء، تا: با تاریخ ۱۰۵۶ ق [نشریه: ۵-۲۷۳]

● فائده / -

fā'ede

نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷ - ۶۷۲ قمری
nasīr-od-dīn-e tūsī, mohammad ebn-e mohammad
(1201 - 1274)

شیراز؛ محلاتی، صدرالدین؛ شماره نسخه: ۱۷/۲۱

بی کاء، تا: با تاریخ ۱۰۵۶ ق [نشریه: ۵-۲۷۳]

● فائده / اخلاق / عربی

fā'ede

ابن دقیق عید، محمد بن علی، ۶۲۵ - ۷۰۲ قمری

● فائده / فقه / فارسی

fā'eda

فهرستگان نسخه های خطی ایران (نخا)؛ جلد بیست و سوم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276261

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

۱. قم؛ گلبایگانی؛ شماره نسخه: ۶۸۷۹/۱-۳۵/۵۹

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، بی‌کاء، تا: قرن ۱۰؛ مصحح؛ جلد: تیماج، ۲۰ گک، ۲۱ سطر، اندازه: ۱۳×۲۳ سم [ف: ۶-۳۰۲۵]

۲. همدان؛ مدرسه غرب؛ شماره نسخه: ۱۱۸۷/۱

خط: نسخ، بی‌کاء، تا: قرن ۱۰ یا ۱۱، با سر لوح؛ کاغذ: اصفهانی، ۱۶ گک (۳۰۸-پ-۳۲۳)، ۲۴ سطر (۲۰×۱۰)، اندازه: ۱۷×۲۷ سم [رشت و همدان: ف: -۱۴۸۰]

۳. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۴۰۰۱/۱۱

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، کاء: تقی‌الدین گیلانی، تا: احتمالاً ۱۰۱۴ق، نقل از خط فاضل علی بیهقی در شهر آگره هند؛ جلد: مقوایی مذهب، ۱۹ گک (۱۱۸-پ-۱۳۶)، اندازه: ۱۴×۲۳ سم [ف: ۱۱-۶]

۴. قم؛ گلبایگانی؛ شماره نسخه: ۵۸۱۶-۲۹/۱۵۶

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق و تحریری، کاء: شفیع، تا: ۱۲۹۷ق؛ جلد: مقوای سبز، ۲۱ گک، اندازه: ۱۱×۱۸ سم [ف: ۶-۳۰۲۵]

● الفراسه (ترجمه) / قیافه‌شناسی / فارسی

al-firāsa (t.)

عزیز هروی، لطف‌الله، - ۸۲۳ قمری

'azīz-e heravī, lotf-o-llāh (- 1421)

وابسته به: الفراسه = علم الفراسه = قیافه‌شناسی؛ فخر رازی، محمد بن عمر (۵۴۴-۶۰۶)

اهدا به: معین‌الدین نامی از وزراء

آغاز: حمد و ثناء فراوان و شکر ...

چاپ: مجله تاریخ علم، شماره ۴، پائیز و زمستان ۱۳۸۴ش، ص ۱۳۹-۲۰۰

[فهرستواره منزوی ۳۸۸۰/۵]

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۲۰۹۶

آغاز: برابر؛ انجام: والله المرجع والمآب.

خط: تحریری، بی‌کاء، تا: چهارشنبه سلخ رمضان ۸۲۸ق؛ کاغذ: سمرقندی، جلد: میشن تریاکی، ۶۸۰ص، ۱۵ سطر، اندازه:

۱۴×۲۱/۵ سم [ف: ۶-۸۳]

● فراست = قیافه‌شناسی / قیافه‌شناسی / فارسی

farāsāt = qīyāfe šenāsī

؟ همدانی، علی بن محمد، ۷۱۴ - ۷۸۶ قمری

hamadānī, 'alī ebn-e mohammad (1315 - 1385)

در آثار و علایمی که در اعضای انسانی دلالت بر اخلاق و مشخصات درونی انسان دارد، از سر تا پا گزارش داده شده است. این رساله ظاهراً خلاصه یا فصل و یا بابی است از رساله

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۲۸۱/۱۰

بندی از فراست (در نیم صفحه)؛ بی‌کاء، بی‌تا؛ اص (۲۹۲)، ابعاد متن: ۱۴×۶، اندازه: ۱۹×۹ سم [ستا: ف: ۱-۱۴۱]

● الفراسه / طب / عربی

al-firāsa

ابوسهل جرجانی، عیسی بن یحیی، ۳۶۱ - ۴۰۱ قمری
abū-sahl-e jorjānī, 'isā ben yahyā (973 - 1011)

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۴۳۳۰/۴

آغاز: قال المسیحی فی ذکر العلامات مأخوذة من الفراسه: القاعدة الاولى هی انه قد ثبت ان انفعالات النفس يتبعها انفعال البدن؛ انجام: القاعدة العاشرة و الاعلم انا اذا حصلنا و عرفنا بشئ من الطرق المذكورة، حصول خلق مخصوص فی الباطن (پس از ۸ ورق) ... فلا یعسر علیه ذلك بل یسهل فهذا ما اردنا ان نذكر من امور الفراسه

بی‌کاء، تا: ۹۸۵ق؛ ۱۵ سطر، اندازه: ۱۸/۳×۹/۷ سم [ف: ۷-۲۹۰]

● الفراسه = علم الفراسه = قیافه‌شناسی / قیافه‌شناسی / عربی

al-firāsa = 'ilm-ul firāsa = qīyāfe šenāsī

فخر رازی، محمد بن عمر، ۵۴۴؟ - ۶۰۶ قمری

fāxr-e rāzī, mohammad ebn-e 'omar (1150 - 1210)

رساله‌ای در علم فراست است که چنین تعریف شده: استدال و راه‌یابی از ظاهر به منظور پی بردن به باطن افراد؛ شامل سه «مقاله» دارای ابواب و فصول: مقاله ۱. امور کلیه در این علم؛ مقاله ۲. بیان مقتضیات امور کامله در این باب؛ مقاله ۳. دلایل اعضاء جزئی. این رساله را فخر رازی از کتاب ارسطو تلخیص نموده و خود مطالب مهمی به آن افزوده است.

آغاز: بسمله قال مولانا افضل العالم علامه الوری و استاد المحققین ... محمد بن عمر الرازی ... الحمد لمن یتحق الحمد الهویته و یتوجب الشکر ... اما بعد فهذه الرسالة مشتملة علی معاهد فلیله من علم الفراسه ... و الکلام مرتب علی مقالات. المقالة الاولى فی الامور الکلیه فی هذا العلم و فیها فصول الفصل الاول الفراسه عبارة عن الاستدلال ...

انجام: السابع عشر من كان اللحم علی الیته قلیلا کانما مسح علیها مسحا فخالقه رذیة هذا الدلیل مأخوذ من القور و هاهنا آخر الکلام و الحمد لله رب ... سیدنا محمد وآله و اولاده اجمعین و الحمد لله رب العالمین.

چاپ: پاریس، محقق: یوسف مراد، مکتبه الشریقه، ۲۶۸ص، ۱۹۳۹م.

[کشف الظنون ۱۲/۲۴۱؛ دنا ۹۱۴/۷ (۴ نسخه)]

شرح و حواشی:

۱- الفراسه (ترجمه)؛ عزیز هروی، لطف‌الله (-۸۲۳)

:فرستگان نسخه‌های خطی ایران (فخا)؛ جلد بیست و سوم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276261

. سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

farq-ul luḡāt

فوائدی از فرق اللغات در تمیز بین کلمات.

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۳۶۴/۱-۳۶۴-بهار
خط: نسخ، بی کاف، بی تا [نشریه: ۵-۶۷۰]← فرق المتصوفه ← مذاهب اهل تصوف
← فرق متصوفه ← مذاهب اهل تصوف● **فرق المتصوفه (ترجمه) / عرفان و تصوف / فارسی**
faraq-ol motasavefa (t.)

وابسته به: مذهب اهل تصوف = فرق المتصوفه؛ نسفی، عمر بن محمد (۴۶۲-۵۳۷هـ)

این رساله، ترجمه رساله «فرق المتصوفه» نجم الدین عمر نسفی است. در صدر نسخه، آن را از آثار میر سید علی همدانی دانسته‌اند. آقا بزرگ نیز با عنوان «ملل و نحل» منسوب به شیخ بهایی از آن یاد کرده است. با مقابله ترجمه با متن عربی به یقین می‌توان گفت که متن عربی از نجم الدین عمر نسفی است و مترجم آن ناشناخته است. مؤلف، فرق متصوفه را به دوازده فرقه تقسیم می‌کند و دیدگاه‌های اعتقادی هر یک را برمی‌شمارد. فرقه‌ها چنین‌اند: ۱. حبیبه؛ ۲. اولیائیه؛ ۳. شمراخیه؛ ۴. اباحیه؛ ۵. حالیه؛ ۶. حلولیه؛ ۷. حوریه؛ ۸. واقفیه؛ ۹. متجاهله؛ ۱۰. متکاسله؛ ۱۱. الالهامیه؛ ۱۲. مذهب اهل حق. او بر این باور است که از میان این دوازده فرقه، تنها یکی اهل نجات است.

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۳۳۱۸۷

آغاز: باسمه سبحانه و به نستین چنین گوید قدوة السالکین میر سید عل همدانی ... تصوف پاکیزه کردن از دوستی غیر الله تعالی ... اهل تصوف نیز دوازده فرقه می‌باشند ... اولیائیه، شمراخیه، اباحیه؛ **انجام**: سیرت تیک مردان و صالحان و تابعان باشند دوستی ایشان دوستی خدا و رسول ... بهم مغفرت و اجر عظیم
خط: نستعلیق، بی کاف، تا: ۳ ربیع الاول ۱۳۰۸ق، اهدایی: رهبری، بهمن ۱۳۸۴؛ کاغذ: صنعتی، جلد: تیماج، ۳ گگ، ۱۹ سطر، اندازه: ۲۱×۱۴/۵سم [اهدائی رهبر: ۵-۱۴۵]● **فرق المسلمین / ادیان و مذاهب / عربی**

firq-ul muslimin

در آن فرقه‌ها اسلامی برشمرده شده و مؤلف آن سنی متعصبی است.

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۵۳۳۳/۳

آغاز: بسمله. و به نستین. حمدله. اما بعد فطریق اهل البدعة فهم اثنان و فرقه نذکر اسامیهم و افعالهم حتی تعلم احوالهم و اقوالهم

بی کاف، بی تا؛ ۲۰ گگ (۱-۲۰پ) [ف: ۲-۳۰۵]

● **فرق الفرق / کلام و اعتقادات / عربی**

farq-ul firaq

فخر رازی، محمد بن عمر، ۵۴۴ - ۶۰۶ قمری
faxr-e rāzi, mohammad ebn-e 'omar (1150 - 1210)

رازی رساله‌ای مختصر در ادیان و مذاهب پیش از اسلام و فرق مختلف اسلام را به روش اهل حساب (که بنا به گفته وی بهتر از روش اهل نظر است) نگاشته بود، هنگام سفر امین الدولة انوشیروان بن خالد از وی درخواست کرد که آن رساله را تلخیص کند، از پی این درخواست دو فصل در آغاز آن افزوده شد: ۱. تلخیص تقسیم اهل العالم تجنیساً و تنویحاً؛ ۲. مبادی الاختلافات الواقعة فی الملة الاسلامیه. مؤلف معتقد است که ملل و نحل نویسان در تقسیم مذاهب و ادیان به خطا رفته یا اعمال غرض کرده‌اند، و بر آن است که عقاید را چنان که اصحاب آنها معتقدند عرضه کند.

شرح و حواشی:

۱- الفرق (ترجمه)

قم؛ موعشی؛ شماره نسخه: ۸۲۴۹/۲

آغاز: الحمد لله حمد الشاکرین ... أما بعد فانی طالع کثیراً من المقالات التي صنف علی اختلاف طرائقها و تباین مسالکها؛ **انجام**: و المفوضه يقولون ان الله خلق محمداً ثم فوض خلق العالم اليه و خلق علیاً و فوض تدبير العالم اليه ...

خط: نسخ، کاف-حسین بن صالح بن محمد، بی تا؛ افتادگی: انجام؛ جلد: مقوایی، ۱۸ گگ (۶۶۴-۸۱پ)، اندازه: ۱۷×۱۲/۵سم [ف: ۲۱-۲۰۷]

● **الفرق (ترجمه) / کلام و اعتقادات / فارسی**

al-firaq (t.)

وابسته به: فرق الفرق؛ فخر رازی، محمد بن عمر (۵۴۴-۶۰۶)

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۷۲۴۳/۴

از «جمله دوم در شرح مذاهب از مسلمانان و کافران و از «جمله دوم در شرح مذاهب از مسلمانان و کافران و این جمله مرتب است بر ده باب» تا «فصل ششم در احوال فلاسفه» که پایان رساله است، باب نخستین آن در نسخه شماره ۵۹۹ طباطبائی در مجلسی بوده و باب‌های دیگر این جمله را آقای سبزواری خود از نو ترجمه کرده و همه اینها در همان چهارده رساله ص ۱۰۶-۱۴۵ دیده می‌شود این ترجمه با آن یکی جدایی‌ها دارد. در در مجله ادبیات تبریز چاپ شده؛ خط: نستعلیق، بی کاف، تا: ۱۰۷۲ق؛ کاغذ: اصفهانی، ۱۸ سطر (۱۲×۷)، اندازه: ۱۳×۱۹/۵سم [ف: ۱۶-۴۹۷]

● **فرق اللغات / لغت / عربی**

فرستگان نسخه‌های خطی ایران (فخا)؛ جلد بیست و سوم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276261

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

mašhadī hoseynī, 'enāyat-ol-lāh ebn-e mohammad
zamān (- 17c)

اهداء به: فخرالدین محمد موسوی
در استخراج سمت قبله در یک «مقدمه» و «عقدی» و «حلی» و
«خاتمه» ای. در دیباچه از کسانی که پیش از او در این زمینه
نگاشته اند نام می برد: کمال الدین حسین بن ابراهیم المنصوری
الحسینی، مولانا مظفر جنابذی، عبدالعلی بیرجندی، و «عمده
المتأخرین ... بهاء الملة و الدین محمد عاملی». از این روزگار
محمد زمان بن محمد جعفر مشهدی (- ۱۰۴۱ق) نگارنده «شرح
قواعد الاحکام» (الذریعه ۱۹/۱۴) را می شناسیم که دارای
«دیوان» نیز بوده است (همانجا ۴۰۶/۹) که نباید با این ریاضی دان
یکی باشد. (احمد منزوی)

آغاز: الحمد لله الذي جعل الكعبة المعظمة قبله للعالمين ... و بعد،
بر ارباب فهم و فطرت و اصحاب ذکاوت و فطنت.
[نسخه های منزوی ۳۳۱/۲؛ فهرستواره منزوی ۳۰۱/۴ «فخریه ...»، همانجا
۳۱۳۳ نمایه (اسطرلابی)]

۱. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۲۷۱۱/۸-ف

نسخه اصل: نسخه آقای روضاتی در اصفهان؛ خط: نسخ، بی کا،
تا: قرن ۱۱ [فیلمها: ۱-۷۲۲]

۲. تهران؛ دائرة المعارف؛ شماره نسخه: ۱۰۷۹/۸-ف

آغاز: برابر؛ انجام: و بیرون آوردن آسان باشد. و جدول این
است.

خط: نسخ خوش، بی کا، تا: قرن ۱۱ یا آغاز قرن ۱۲؛ ۱۸گ
[۱۲۵-پ-۱۴۲] [ف: ۲-۱۸۳]

● فخریه / شعر / فارسی

faxrīya

هجری تفرشی، محمد صادق بن فضل الله، - ۱۱۶۰؟
قمری

hejrī tafrešī, mohammad sādeq ebn-e fazl-ol-lāh (-
1747)

منظومه ای است در حدود ۲۱۲ بیت که با سه بیت عربی آغاز
شده و به ستایش خداوند بزرگ پرداخته، سپس نادرشاه را مدح
نموده و پس از آن به ستایش علمی و ادبی خود پرداخته و
سبک شاعرانه نظامی در مخزن الاسرار را پی گرفته است.

آغاز: رب بما جدت و انعمتی xx شکرک الهمت و الزمتی /
من و بلغ بصلوة الصلوة xx اشرف من ارسل فی الکائنات
انجام: داد زبانش چه بگفتن به دل xx دایره طی کرد که طی
السجل

چاپ: در گنجینه بهارستان، بخش ادبیات فارسی، جلد ۱، صص
۳۴۵ - ۳۵۵، به کوشش احمد نصیری فرد

[الذریعه ۵۷۸/۹ و ۱۲۹۰ و ۲۵۵/۱۹؛ دنا ۸۸۷/۷ (نسخه)؛ نسخه های منزوی

۱۱۴)، ۲۵ سطر (۱۵×۱۰)، اندازه: ۱۳×۱۹سم [ف: ۶-۲۲۳۹]

→ فتح < اخبار فتح و یحیی بن عبدالله

→ فخرالدین رازی < ترجمه فخرالدین رازی

→ فخر رازی < ترجمه فخرالدین رازی

● فخر السودان علی البیضان / - عربی

faxr-ul sūdān 'ala-l bayḍān

جاحظ، عمرو بن بحر، ۱۵۰ - ۲۵۵ قمری

jāhez, 'amr ebn-e bahr (768 - 870)

چاپ: چاپ شده.

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۵۱۷/۵-ف

نسخه اصل: داماد ابراهیم پاشا ش ۹۴۹؛ بی کا، بی تا؛ ۱۴گ

[۴۹۴-۱] [فیلمها: ۱-۷۲]

→ فخر المناقب فی فضائل علی بن ابیطالب (ع) < کترب المطالب
و بحر المناقب

● فخری / انساب / عربی

faxrī

فخر رازی، محمد بن عمر، ۵۴۴ - ۶۰۶ قمری

faxr-e rāzī, mohammad ebn-e 'omar (1150 - 1210)

در سرآغاز رساله به فارسی آمده است: جامع این کتاب امام
رازی، چون به صحبت سید نسابه عزالدین اسماعیل بن حسن بن
محمد نیشابوری رسید و مهارت او را دید و از او مجاز گردید
این کتاب مسمی به کتاب فخری تصنیف کرد. سپس می افزاید:
«هذا التفصیل منقول من ... غایة المعقین فی انساب الطالبین
العلویین».

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۳۵۳۲/۴

آغاز: هم اولاد امیرالمؤمنین علی (ع) اسمه المغیره و عبدالمناف

بن؛ انجام: بن مالک بن نضر، هو قریش، تمت بعون الملك
الوهاب

خط: نسخ، بی کا، تا: با تاریخ ۱۰۰۹ق؛ کاغذ: ترمه، جلد: میشن،
۲۴۴گ (۳۹-۲۸۱پ)، ۱۴ سطر [ف: ۶-۴۷۴]

→ الفخریه < تاریخ پادشاهان اوده

→ الفخریه < النکت الاعتقادیة

● فخریه / هیئت / فارسی

faxrīya

مشهدی حسینی، عنایت الله بن محمد زمان، ق ۱۱ قمری

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنا)؛ جلد بیست و سوم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276261

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳